

**PHUROFESA VHO MANDLA S MAKHANYA: ṬHOHO YA YUNIVESITHI NA
TSHAN̄DA TSHA MUTSHANTSĒLARA
YUNIVESITHI YA AFRIKA TSHIPEMBE
U VALA N̄WAHA WA AKADEMI WA 2020
HOLONI YA ZK MATTHEWS, KHAMPHASINI YA MUCKLENEUK
04 NYENDAVHUSIKU 2020**

Ndi khou livhuwa, Mutshimbidzamushumo, Phurofesa Khomotso Masemola, Dini khorotshitumbe: Khōlidzhi ya Saints dza Vhathu

- Vho Sakhi Simelane, Mudzulatshidulo wa Khoru ya Unisa
- Min̄we mirāḁo ya Khoru ya Unisa, hu tshi katelwa na Vho Mashukudu J Maboja, vhane vha ḁo shuma sa Mudzulatshidulo wa Khoru ya Unisa u bva matshelo (05 Nyendavhusiku 2020)
- Phurofesa Vho Veronica McKay, Mufarisa Tshand̄a tsha Ṭhoho ya Yunivesithi: U Funza, u Guda, u ḁidzhenisa ha Tshitshavha na Thikhedzo ya Matshudeni
- Phurofesa Vho Thenjiwe Meyiwa, Tshand̄a tsha Ṭhoho ya Yunivesithi: Ṭhoḁisiso, Ngudo dza N̄tha ha Vhutelwadigirii, Vhubveledzi na Mbambadzo
- Dokotela Vho M Socikwa: Tshand̄a tsha Ṭhoho ya Yunivesithi, Zwileludzi na Kushumele

- Miraḁo ya Unisa ya Khorotshitumbe na Ndangulo Nyengedzedzwa
- Vhahulisei vha ṭanganedzi vha pfufho matsheloni a ṇamusi
- Vhashumi vha Unisa
- Matshudeni a Unisa
- Miraḁo ya NSRC yashu na mbumbano dza vhashumi
- Vhaeni vha ḁivhalea, Vhathu vha hashu

Matsheloni a vhuḁi kha vhathu vhoṭhe, na u vha ṭanganedza kha u vala lwa tshiofisi ṇwaha wa akademi fhanu Unisa.

Vhuṭambo ha ṇaṇwaha ho vha hone nga tshifhinga tsha KHOVIDI-19, na nga tshifhinga tsha tshanduko kha vhurangaphanda ha Unisa na ha Khoru yashu, nga zwenezwo vha ḁo pfesesa musi ndi tshi ri ri a takala uri zwifhinga zwa u ḁigedḁa zwa nyiledzo zwo tendela vhaṇwe vhashu uri ri dzhenele muṭangano uyu nga hetshi tshifhinga tsha ndeme kha vhutshilo ha yunivesithi yashu. Nga nṇḁani ha hezwo zwe nda amba, kha vha ntendele hafhu ndi ṇetshedze tshifhinga tsha u ṭanganedza zwihulwane avho vhane vha khou ri dzhoina kha madzingu nga kha Teams mahayani avho. Ndi zwavhuḁi tshifhinga tshoṭhe u ṭangana sa muṭa wa Unisa, naho ri nga ṇḁila dzo fhambanaho ṭhaṇwe i songo lavhelelwaho kha ṇwaha hoyu.

MARANGAPHANDA

Hoyu n̄waha wo vha n̄waha u konḁaho, a zwo ngo ralo? Dwadze lo shandukisa lifhasi lashu, matshilo ashu na lifhasi lashu la mishumo nga ndila khulwane nga maanda. Vhañwe vha vhashumi vhashu a vha athu u vhuela ofisini dzavho u bva Thafamuhwe nañwaha na uri vho no dowela u shuma vhe hayani. Vhanzhi vho humbelwa uri vha shume u fhirisa mishumo yavho nga u shuma tshifhinga tshilapfu u vhona zwauri yunivesithi yashu i dzula i tshi khou shuma na uri matshudeni ashu a vha xeletshelwi nga n̄waha wa akademi. Ngeno vhañwe vho no humela vho mushumoni, vho ita nga u ralo kha nyimele dza kushumele kwo fhambanaho nga maanda na ofisi dzo shandukaho. Rothe ro tea u shanduka, u shanduka, na u shanduka hafhu musi KHOVIDI- i tshi khou sumbedza ndila yayo i sa humbulelei kha n̄waha wa 2021 u songo khwaṭhisedzwaho tshoṭhe.

Ndi zwifhio zwo humbulelwaho naho zwo ralo, na uri ndi zwifhio zwine nda divha uri tshifhinga tshoṭhe ndi do ditika ngazwo, ho vha u fulufhedzea na vhudikumedzeli kha vhunzhi ha vhashumi vha Unisa , vhe vha sumbedza kha nyimele nnzhi vha shuma zwe vha humbelwa uri vha zwi ite, nga fhasi ha nyimele dzi konḁaho nga maanda tshiñwe tshifhinga kha nyimele dzi kanakanisaho. Ndi liime ili “ndi nga zwi ita” le la khwaṭhisedza uri ri kone u tshimbidza milingo ya kha lubuvhisia ye ya ita

uri ri vhe vho khwaṭhaho nga maanda, na u gonya ho teaho kha lwendo lwashu u vha yunivesithi ya ODeL yo fhelelaho ya lubuvhisia. Nga zwenezwo, musi ndi tshi thoma tshipitshi itshi, kha vha divhe zwauri ndi khou ita izwo ndi tshi khou dzhiela nṯha na u livhuwa vhoṯhe kha u dzudza mvelele ya minwaha ya 147 ya muya wa vhashumi we ra vhona yunivesithi iyi i tshi khou kunda kha khaedu nnzhi dzi konḁaho.

Nga nnḁani ha khaedu dzo ḁiswaho nga KHOVIDI-19, tshanduko yo ḁi dzula i nṯha kha adzhenda yashu nga 2020. Ndi vhona uri zwi ḁovha ngoho u ri naho zwo ralo, tshanduko dzo ḁiswaho nga dwadze dzo engedza liṇwe sia kha tshanduko yashu na nḁila ya tshanduko, nga zwenezwo, heyi ndi ndaela ya tshiimiswa uri ri ḁo bvela phanda na vhumatshelo. Tshanduko a yo ngo leluwa, nga maanda kha nyimele yeneyi ine ya thithisa, fhedzi ndi khou tama u tenda uri ro sumbedza uri u endedza tshanduko, zwe nda amba nga hazwo musi ri tshi kho vala ṇwaha washu wa akademi mahoḁa, ho bveledza mvelelo, ndi a fulufhela uri vhoṯhe vha fanela u khoḁelwa zwone.

NYIMELE YASHU

Sa sekhithara ya pfunzo ya nṯha musi ri tshi khou livhana na magumo a 2020, nyimele ine ya kwama lifhasi yo bveledzwa nga dwadze na uri hu

na khonadzeo ya u bvela phanda u ya kha 2021. Tshihulwane vhukati ha izwi, tshine ro no tshi dzhiela ntha Afrika ri tshi katela na Afrika Tshipembe: Tshikhala tsha u sa dipilela vhukati ha “u vha na” na “u sa vha na”, kha mashango o pfumaho na ane a shaya zwi a fana, hu na dzangalelo linzhi zwazwino kha u bveledza hafhu pfunzo u tshimbilelana na nyaluwo yo disendekaho nga thekhinolodzhi; u vusuludza dzangalelo la thodisiso nga maanda kha saints, u fungelela nga maanda kha mishumo na ndeme ya thekhinolodzhi kha pfunzo ya ntha, na khaedu i yaho phanda i songo khwaṭhisedzwaho tshifhingani tshidaho kha lifhasi. Hu na nga ngoho, nyaluwo ya u dzhiela ntha uri ri do tea u shumisa ndila yo fhelelaho tshothe kha ndisedzo ya pfunzo ya ntha u vhona zwa uri khou ya phanda na u tea na u tsvhanya kha nyimele ya u bvelela.

Arali vha tshi kanakana uri thekhinolodzhi i khou dzhia matshilo ashu na mishumo yashu, ndi khou humbudzwa inwe athikili ye nda i vhala hu si kale ya mveledzwa dza izwo “U bva tsha u rwelwatari ha >>nav Home nga 2016, mita ine ya lingana 10 000 yo dzudzwa hayani nga kha u bvela phanda na u shumiswa ha thekhinolodzhi ya epe iyi. U bannga nga founu ndi tshumelo yo netshedzwaho nga zwiimiswa zwa masheleni u tendela khasitama dzazwo u shumisa thirantsekisheni dza masheleni vhe kule vha tshi khou shumisa tshishumiswa tsha founu kana thebuthe. Ndivho

ya wpw ndi u vha tendela u dishumela na u bannga havho vha tshi khou shumisa simatifounu kana thebulethe.”

U tevhela u bvelela uhu, dziñwe bannga na dzone dzo thoma u shumisa epe ya lushaka ulu. Zwine zwa takadza ndi zwauri i khou shumiswa hothe na nga ndila yone nga vhunzhi ha Vhaafurika Tshipembe vhe kale vho vha vho siwa nda – thañwe u hanedzana na muhumbulo wa uri a ri athu u lugela thekhinolodzhi. Vhumatshelo hashu, vhashumisani, nga ngoho vhu zwandani zwashu.

Musi ro sedza mvelaphanda idzi, Unisa yo no shumisa kale vhurangeli vhunzhi hu tshi katelwa: u talutshedza ODeL nga kha mbetshelwa ya pulane hu na zwipikwa zwi re khagala u ya kha 2030; u themedelwa nga Khorro kha u thomiwa ha Ofisi ya Phurogireme ya ODeL, yo bveledzwaho nga Vhalangi vha Khorotshitumbe sa Vhalanguli vha mushumo wa thandela vha topolwa u bva kha phothifolio dzothe dza tshiimiswa; na u talutshedza mutheo na u fhaa kha Tshikolo tsha Vhurangaphanda ha Vhubindudzi na Kholidzhi ya Saintsi ya Inzhiniariini na Thekhinolodzhi. Ro no farwa zwavhudi nga mafhungo a vhudi a mvelaphanda yo no vha hone kha SBL. Ndi a zwi divha hezwo, nga yeneyo ndila musu muvhigo nga ha CSET u tshi bviswa ri do pfa nga hazwo uri tshiñwe na tshiñwe tshi khou tshimbila nga ndila ye zwa pulaniswa zwone.

Vhathu vha hashu, ri nga si tendele u ḡsalelisa murahu. Nga zwenezwo zwi a pfesesea uri tshiimiswa tshi ḡo vha zwibviswa zwa ndeme zwi elanaho na ICT zwa masheleni zwine zwa khou lavhelelwa tshifhingani tshidaho zwo bveledzwa nga tshanduko yashu. Nga nḡdani ha zwo no ambiwaho, hu nga vha na u sa kanakana uri Unisa ina zwivhuya zwa ndeme musi zwi tshi ḡa kha themamveledziso na vhukoni, zwibviswa zwa tshifhingani tshidaho zwo pika kha u bveledzisa vhuḡi uvhu na u vhu fhaṡa u engedza ḡeveḡe ya mvelaphanda kha u khwinisa vhukoni na mveledziso, u fhirisa u fhaṡa u bva fhasi.

Ndi a takala na u ḡihudza nga vhuhulu ha mushumo wo fhiraho kha mvelaphanda iyi ya ndeme ye ra iita nga murahu ha dwadze u vhona zwauri Unisa i dzula yo tea nahone i sa nyethi. Na uri vhunzhi ha ndivhuwo dzenedzo dzi fanela u ya kha vhone, vhashumi vhashu.

Tshanduko ine ya khou ṡavhanya ine ya khou kombetshedzwa nga dwadze i ḡo vha na u kanakana kha maḡwe masiandaitwa ane a tea u shumaniwa nao. Tshiḡwe tsha hezwi tshi tshimbilelana na ṡhahalelo ya masheleni ine yunivesithi ya ḡo livhana nayo, hezwi zwi ḡo amba uri ri ḡo tea u bveledza mbuelo zwi khagala, masheleni nga nḡḡa ha mutikedzelo washu wo ḡowealeho wo ḡisendekaho nga mbuelo, ri khou tea u yo

dzhiela nṯha – na nga u ṯavhanya. Ndi tea u ombedzela uri Vhubindudzi ha Unisa na Unisa Foundation vhu khou ya u shuma mishumo muhulwane nga maanḁa. Vha ḁo tea u ḁikumedzela kha u pika u bveledza masheleni – na u tea u zwi swikelela.

Vhashumisani, kha vha ntendele ndi ombedzele uri ndi khou tenda uri Unisa, nga kha kuitele kwayo ku yaho phanḁa kwa mbekanyamushumo dzayo dzi re hone, na kha nyolo ya khoso ntswa, i kha kuitele kwa u ḁidzudzanya nga vhubveledzi ha tshizwinozwino ha mbekanyamushumo da u funza nga khomphyutha dzo teaho na nḁisedzo yadzo Afrika Tshipembe na kha Dzhango. Ro no vha phanḁa kha dzangano ḁa u fhelisa zwa vhukoloni na uri zwo sala kha riṅe u vhona zwauri ri bvela phanḁa na u ṯaṯisana na muya wa tshanduko na vhubveledzi na kuitele kwashu na zwine ra ḁivhelwa zwone zwa vhukoni na ndeme ya nṯha – na zwenezwo, nga tshifhinga tsha u thithiswa hu hulwane, he ha ḁisa khaedu nnzhi. Naho zwo ralo, ndi na fulufhelo uri ri khou shumana na izwi nga nḁila i re khagala ri tshi khou ṯoḁa mvelelo dza khwinesa nga hune zwa nga konadzea kha vhuvhili havho matshudeni na vhashumi. Zwine ra ṯoḁa zwa zwino, ndi u vhona zwauri pfunzo ya vhubveledzi yashu i tshimbilelana na tshenzhelo ya maṯhakheni ya mutshudeni, na uri ndi humbula uri ri kha ḁivha na lwendo lulapfu kha heḁi sia. Fhedzi ri khou lusa nga nungo dzoṯhe u kunda khaedu idzi.

Kha mutangano wanga wa u fhedzisela na Vhutendelwamilayo ndo livhuwa na u fhululedza vhatendelamilayo kha u shuma nga maanda na vhudikumedzeli u vhona zwauri akademi i dzula i tshi khou ya phanda na u vha fhethu ha vhubveledzi, zwi si na ndavha na khaedu dze vha livhana nadzo naniwaha. Ndi khou tama u ombedzela ndivhuwo dzenedzo kha mutangano hoyu. U fulufhedzea havho na vhudikumedzeli nga vhunzhi ha vhashumi vhashu vha akademi ho khodwa. U shuma nga maanda uhu na vhudikumedzeli, vhashumisani, ndi ha ndeme musu muthu a tshi livhuwa ngoho ya uri Unisa yo vha, na u bvela phanda na u vha, thuthuwedzo ya fulufhelo kha zwigidi na zwigidi zwa matshudeni. Ri dzula ri tshi kunga vhunzhi ha matshudeni – hu si ni vha Afrika Tshipembe fhedzi na kha Dzhango na lifhasi. Ri dzula ri phanda zwihulwanesa kha zwiimiswa zwa 26 zwa pfunzo ya ntha ya nnyi na nnyi Afrika Tshipembe. Ndi a fulufhela uri vha nga vha vho no zwi pfa nga ha vhutelwadigirii ha zwinozwino, ha PhD u bva Unisa, u pembelela mutambi wa Afrika Tshipembe Mme Vho Regina Nesengani, vhane vha divheswa kha u tamba mme a Vhafuwi Vho Azwindini, Vho-Masindi Mukwevho kha litambwa la SABC 2, Muvhango. Thyeesi ya vhudokotela ya Vho Nesengani, ye vha i ntwala nga Tshivenda, i nga ha khakhathi dzo disendekaho nga zwa mbeu. A thi divhi inwe Yunivesithi ine ya netshedza zwikhala izwi zwo fhambanaho kha vathu vhanzhi, na nga nyambo

dzavho dza ḡamuni. Unisa nga ngoho ndi yunivesithi ya vhathu na yunivesithi ya zwifhinga. Ri dzula ri na vhukoni ho fhambanaho!

Musi zwi tshi ḡa kha data yashu ya HEMIS, dwadze ḡo ri humisela murahu nga miṇwedzi mivhili na u ṡolwa ha u fhedzisela ha u ṇetshedzwa ha HEMIS ho ṡhaphudzwa fhedzi nga ino kotara. Naho zwo ralo, hu ḡo ḡadziswa nga mafhungo thangeli u bva kha data ya mutshudeni ya 2020 ye ya ṇetshedzwa u ya mafheleloni a Tshimedzi, na mafhungo a tshifhinga tshipfufhi nga ha mvelelo dza mulingo wa Shundunthule/Fulwi e a wanala nga kotara ino.

Zwine nda nga vha vhudza vhashumisani, ndi zwa uri marangaphanda a 2020 a songo dovhololwa tshivhalo tsha vhathu tsha u ḡiṇwalisa tsha 389 187 tsho fhiraho tshe tsha vhewa tsha 2020 tsha 376 000, tshine tsha vha nga nṇḡa ha tshigwada tshine tsha tendelwa nga DHET. Hezwi zwi a vhilaedzisa sa musii DHET yo no ḡivhadza ndaṡiso dza u pfuka tshivhalo tsho tendelaniwaho khatsho. Nga 2019, Unisa yo vha i kha tshigwada tshine tsha ṡanganedzea, fhedzi nga 2020 *thangela* a u ḡiṇwalisa ha u dzhena lwa u tou thoma i lingana 78 000, zwine zwa amba uri tshi fhira tsho vhwaho tsha 57 703. Ro no ṡangana na DHET nga ha mafhungo haya, fhedzi ri khou ya u langula zwi khagala u ḡiṇwalisa hashu nga vhuronwane zwi tshi ya phanda.

Musi ro netshedza u diñwalisa ha matshudeni ashu vhashumisani (hune hu kha di fhirana ntihi tshararu tsha u diñwalisa kha HE dzothe dza nnyi na nnyi), Vha do livhuwa ndeme ya Unisa kha sekhithara ya HE Afrika Tshipembe, kha pfunzo ine muthu a guda e kule nga u angaredza na kha mveledziso dza ikonomi ya matshiliso Afrika Tshipembe na kha Dzhango. A hu na u kanakana uri musi zwi tshi da kha tshivhalo tsha matshudeni ashu, musi ri tshi netshedza tsha Afrika Tshipembe na tshashu, ndeme ya u khakhulula na vhulamukanyi ha matshiliso, Unisa yo shela mulenzhe zwihulwane.

Matshudeni vha Afrika vha bvela phanda na u gonya nga tshivhalo, nga 2019 vho imelwa nga 79,7% ya tshivhalo tshi songo dovhololwaho tsha vathu vho diñwalisaho. Tshivhalo thangeli tsha 2020 tsho sumba kha u bvela phanda na mveledziso iyi. Tshivhalo thangeli tsha matshudeni Afrika nga 2020 ndi 82,4% tshi tshi vhambedzwa na tshivhalo tsho tolwaho lwa u fhedzisela tsha 79,7% nga 2019. Tshivhalo tsha matshudeni a vhatshena tsho ya phanda na u tsa u bva kha 10,5% nga 2019 u ya kha 8,6% nga 2020. Nga yeneyo ndila, matshudeni a vhakhaladi na Vhaindia tsho dovha tsha bvela phanda na u tsa nga 4,8% na 3,9% nga u tevhekana u bva kha 5,0% na 4,5% nga 2019. Nga tshivhalo tsho fhelelaho, matshudeni a Afrika o gonya u bva kha 273 062 nga 2019 u

swika kha thangeli ya 320 734 nga 2020, hu na u shanduka. U diñwalisa thangeli nga 2020 ha matshudeni a vhakhaladi ho engedzea zwiṭuku u swika kha 18 556 u bva 17 074. Matshudeni a vhatshena o tsela fhasi u bva kha 33 327 nga 2020 u ya kha 35 909 nga 2019 (na zwenezwo hu na u shanduka) ngeno matshudeni Vhaindia vho tsela fhasi zwiṭuku u bva kha 15 335 nga 2019 u ya kha thangeli ya 15 123 nga 2020.

U shela mulenzhe ha matshudeni a tshifumakadzini nga tshivhalo tshi songo dovhololwaho tsha vhatshu vho diñwalisaho tsho bvela phanda u gonyela nṭha zwo khwaṭha u bva kha 63,3% nga 2014 u ya kha 67,8% nga 2019 na thangeli ya 69,3% nga 2020. Nga yeneyo ndila, u shela mulenzhe ha matshudeni vha vhanna nga tshivhalo tshi songo dovhololwaho tsha vhatshu vho diñwalisaho tsho bvela phanda na u tsa u bva kha 36,7% nga 2014 u ya kha 32,2% nga 2019 na thangeli ya 30,7% nga 2020. Tshivhalo tshoṭhe, tsha matshudeni a tshifumakadzini tsho gonya u bva kha 232 250 nga 2019 u ya kha thangeli ya 269 745 nga 2020 na matshudeni a tshinnani o tsela fhasi u bva kha 110 517 nga 2019 na thangeli ya 119 442 nga 2020. Nga zwenezwo ndi vhuṭanzi ha uri matshudeni a tshifumakadzini a khou gonya u ṭavhanya u fhira matshudeni a vhanna.

Musi zwi tshi ḡa kha u diñwalisa kha masia o fhambanaho, tshivhalo tsho tendelaniwaho khatsho nga 2019 kha Saintsi, Inzhiniariṇi na

Thekhinołodzhi (SET) na kha Vhubindudzi na Ndangulo a tsho ngo swikelelwa. Nga zwenezwo, u tšutšuwedza uri u dīnwalisa thangeli ha 2020, hu nga dī shanduka, u sumbedza uri SET yo gonya nga 11,3% (44 121 u dīnwalisa) na Vhubindudzi na Ikonomi nga 28,2% (109 908 u dīnwalisa).

U bva 2019, Pfunzo yo bvela phanda na u gonya nga, 31,4%, u fhira tshivhalo tsha u dzhenelela tsha 21,5%. Tshivhalo tshihulwanesa tsha ngudo, *Dzinwe ngudo dza vhathu*, a dzo ngo shanduka. Hu na u shela mulenzhe nga 31,8% nga 2019 sia lihulwane la ngudo lo gonya nga tshivhalo tsha 27,4%. Tshivhalo thangeli nga 2020 tshisumba uri Pfunzo zwazwino i kha 26,6% (103 453,5) ine ya khou livha kha tshivhalo tsho tiwaho. Dzinwe ngudo dza vhathu dzi na tshararu tsha u dīnwalisa (131 704,5 kana 33,8%) tshi khou tšutshela kule na tshivhalo tsho tiwaho.

Zwine ra khou zwi vhona vhashumisani, ndi tshivhalo tsha ntha tsha u dīnwalisa ha matshudeni a re fhasi ha vhutelwadigirii na u tsela fhasi ha u dīnwalisa ha ntha ha vhutelwadigirii. Tshivhalo tsha ntha tsha Thanziela dza Ntha tshi kha dī vhilaedzisa ngauri vhunzhi ha avha vha kha zwigwada zwa ndambedzo ya fhasi, zwine zwa kwama Yuniti dza Zwibveledzwa zwa u Funza. Heyi ndi tsumbo ya u gonya ha u dīnwalisa kha khoso dzi re kha zwigwada zwa ndambedzo ya fhasi, sa tsumbo, Pfunzo na Mulayo.

Sa zwo vhigiwaho kotara yo fhiraho, DHET i khou pulana u sedza hafhu furemiweke ya ndambedzo nga 2021 u itela u shumiswa. Makumedzwa a zwino a do kwama Unisa nga ndila i si yavhudi ngauri vhunzhi ha u diñwalisa zwazwino hu kha tshigwada tsha ndambedzo tsha 2 vhu do iswa kha tshigwada tsha ndambedzo tsa 1 makumedzwa o itelwa u fhambanyisa Unisa na dziñwe khoso dza pfunzo dza u guda u kule. *Hezwi zwi imela khohakhombo khulwane ya tshithirathedzhi tsha Unisa tshine tsha khou nañiswa nga tshanduko ya u diñwalisa kha khoso nga levele ya khoso na tshigwada tsha ndambedzo tsho bulwaho afho nthā.* Nga ngoho ri khou shumana nazwo.

Phimo ya mvelaphanda ya khiredithi ya digirii (DCSR) i khou bvela phanda na u gonya u bva kha ya fhasi ya 64,9% nga 2016 u ya kha 68,4% nga 2019.

Musi zwi tshi da kha mulingo, thanganyelo ya milingo ya 973 222 yo ñwalwa nga matshudeni nga Shundunthule/Fulwi 2020, zwine zwa amba uri tshi nthesa u fhira minwaha yo fhiraho. U isa phanda nga u ralo, u sa vha hone mulingoni ho vha hu fhasi, nga 1,4%, hu tshi vhambedzwa na 2,6% nga 2019. Hezwi ndi zwa ndeme, musi ro netshedzwa nyimele ya KHOVIDI na nyiledzo nga tshenetsho tshifhinga. Hu fanela u dovha ha dzhielwa nthā uri hoyu wo vha mulingo wa u thoma wo fhelelaho wa kha lubuvhisia we wa vha hone. Zwi dovha zwa vha zwa ndeme u sedza

kuphasele kwo dowealeho (NPR) uri kwo gonya nga phesenthe dza fumi nga 2019. Tshivhalo tsha vhatelwadigirii na tshone tsho bvela phanda na u gonya.

Vhashumisani, ndo takadzwa nga maanda nga kushumele kwo itwaho kha akademi nwaha hoyu wo fhelaho. Ro ita mvelaphanda khulwane nga maanda zwi si na ndavha na u thithiswa huhulwane he ra hu kondelela. Ndi a dihudza uri tshanduko yashu a ina tshikalo tshithihi. Fhano Unisa ri na akademi ye ya sumbedza vhudikumedzeli hayo kha mveledziso yayo na mvelaphanda na nyaluwo ya masia ayo na thodisiso, hu tshi katelwa tshumisano. Tshivhalo tsha vhatodisisi vhashu vha ndeme tshi khou aluwa nwaha nga nwaha, vhoraakademi vhashu vha khou wana khuliso na u tholwa kha bodo na komiti dza ndeme dza phurofeshinala na vhukoni havho, na u vha na tshivhalo tsha vhashumi vha akademi vha re phanda kha masia avho. Tshivhalo tsha zwipitshi zwa akademi zwa u vula a zwo ngo netshedzwa u no nwaha nga nthani ha dwadze. A ri a thu u dzhia tsheo ya u sudzulutshela kha lubuvhisia na lekitsha nnzhi dzashu dza u vula u bva 2021 u ya phanda. Vhurangeli hashu ha u didzhenisa hashu kha tshitshavha ho vhuedza zwinzhi kha u dzhiela nthu ha vhuḽi na u diḽa khuliso kha dzina la Unisa na zwine ya divhelwa zwone, musi i tshi khou tuḽuwedza na u khwinisa matshilo a vho vhane ra khou vha

shumela. Zwi tshe zwo ralo vhañwe vhashumisani vho khoḡwa kha vhubveledzi ha saintsi na thandela dza tḡhoḡisiso.

Ro swikelela zwinzhi kha sia ḡa tshumisano, he ra dzhenela kha nzudzanyo dza ndeme na tshumisano i vhuedzaho ine ya vha ya vhubveledzi kha mihumbulo yavho na u vha khagala kha zwipikwa zwavho, u shuma na mvelele. Tḡhañwe zwi nga vha zwi si zwavhuḡi u bula ḡiñwe sia, fhedzi ri khou dzhielwa nḡḡa nga maanḡa kha mushumo une ra khou shuma kha u sa Nyetḡa, Saintsi ya Vhulimi na Saintsi, Inzhiniariñi na Thekhinoḡodzhi. Vhunzhi ha mishumo iyo ho tḡmanywa na u ḡidzhenisa kha tshitshavha, kha u tḡanganelana ha masia o fhambanaho na tshumisano kha zwiimiswa na mikano. Vhoraakademi vhashu vha khou ḡa u sumbedza uri ndi zwifhio zwine tshiimiswa itshi tsha zwikona musi vhashumi vhashu vha tshi sumbedza phurofeshinaḡizimu ya vhukuma na vhuḡikumedzeli kha masia avho. Ndi na fulufhelo nga maanḡa uri u engedzea uhu hu ḡo bvela phanḡa kha 2021 na u fhirisa. Zwi a takadza na u ḡea mafufufulu na uri ndi khou tama u khwaḡhisedza akademi uri ḡo dzula yo ḡikumedzela kha mushumo washu muhulwane – inga ngoho u fhirisa u thomani. Ndi na ndavhelelo iñwe na iñwe uri ri ḡo luwa u bva kha maanḡa u ya kha maanḡa sa mazhakandḡila kha pfunzo ya Afrika ya vhukuma, na sa tsumbo ya vhukoni ha maḡhakheni, vhukati ha vhañwe nga riñe.

Vhunzhi ha avho vho swikelelaho vha do huliswa hu si kale, na vha vhathu vhothe ndi fanela uri ndi ri – vho shuma nga maanda! Ri a dihudza nga vhone. Fhedzi nga kha yeneyo nyimele nthihi, kha avho vhane madzina avho a sa do vhidziwa, fhedzi vha re kha vhuimo vhuthihi na avho vhaswikeleli vhe nda vha bula, ri a dihudza vho na nga vhone! A rina tshifhinga tsha u ya kha muṅwe na muṅwe matsheloni ano, fhedzi hezwi zwo vhwigwa kha Intcom, Focus na dziṅwe khandiso dza tshiimiswa. Ri do bvela phanda na u bveledza muvhigo wa ṅwaha wo livhiswaho kha mvelaphanda ya akademi, u swikelela, vhubveledzi na mishumo.

Nga ndani ha zwe nda amba vhashumisani, ri khou dzhiela nṱha uri ro vha na khaedu dzi yaho phanda dza ndisedzo ya tshumelo. Fhedzi nga kha nyimele yeneyo nthihi ndi nga vha vhudza uri u shumiswa ha pulane ya ICT ho tṱavhanyiswa zwi tshi elana na tṱhoxea ya KHOVIDI-19 na uri ndi khou tama u engedza maipfi o khetheaho a ndivhuwo kha vhashumisani vhashu vha ICT kha mushumo muhulu we vha u shuma, na u bvela phanda na u bveledza ṅwaha hoyu, u sudzulusa vhashumi na matshudeni kha ndila ntswa ya u shuma yo fhambanaho ya kha lubuvhisia nga fhasi ha nyimele dzi kondaho nga maanda. A vho ngo swika he vha awela kha mutsiko muhulwane, na uri ndi nga humbulela fhedzi uri kushumele hoku ku do bvela phanda kha ṅwaha muswa. Ndi khou takadzwa nga

maandā nga mvelaphandā yo no itwaho kha ICT na uri ndi u lavhelela u isa phandā ha phothifolio iyi ya maandā u shuma i tshi isa phandā mushumo wa ndeme wo khwaṭhaho kha u tshimbidza lwendo lwashu u ya kha ODeL ya lubuvhisia lwo fhelelaho sa zwine riṅe Unisa ra zwi ṭalutshedzisa zwone.

U vhetshela thungo mafhungo a ndisedzo ya tshumelo, Unisa, ndi a tenda i khou shuma zwavhuḍi kha masia a ndeme a mishumo yayo ya u Funza na u Guda, Ṭhoḍisiso na Vhubveledzi na u Ḍidzhenisa kha Tshitshavha. Musi ri tshi khou onesana na 2020 na u sedza kha 2021, ri ḍo sudzulutshela kha ḷiga ḷa tshiṭirathedzhi tshiswa tsha minwaha miṭanu, ndi a fulufhela uri ro ḍi lugisela zwavhuḍi na u ḍitika nga vhone vhoṭhe u bvela phandā u tshimbidza zwe ra zwi bveledzisa ṇwaha uno musi ri tshi tikedza Ṭhoho ya Yunivesithi muswa na Tshandā tsha Mutshantseḷara, Phurofesa Vho Puleng Lenka-Bula u dzula kha vhuimo havho vhuswa.

U YA PHANDĀ

Sa musi vha tshi zwi ḍivha vhashumisani, hohu ndi u vala ha akademi hanga ha u fhedzisela sa Ṭhoho ya Yunivesithi na Tshandā tsha Mutshantseḷara wa Unisa. Ndi khuliso kha nṅe u renga phandā yunivesithi iyi nga kha ṭhaṇwe nga kha minwaha ya fumi i kondāho kha pfunzo ya nṯha Afrika Tshipembe. Wo vha u si mushumo u leluwaho –

nga ngoho, nga zwifhinga, zwo vha zwi tshi tou nga zwi nga si konadzee, nga maanda nga tshifhinga tshi konahlo tsha minwaha miraru *ye ra tea u i kondelela*.

U amba uri ndo vha ndi sa do kona u tshimbidza yunivesithi nga hezwi zwifhinga hu si na thikhedzo na ngeletshedzo ya Khoro a si mafhungo ano dzhielwa fhasi. Nga zwenezwo, ndi khou tama u shumisa tshifhinga itshi u livhuwa Khoro yashu kha thikhedzo yavho ya vhudikumedzeli kha yunivesithi yashu minwaha ya fumi yo fhelaho. Huhu ndi u shela mulenzhe hu sa elei hune ha khou dzhielwa ntha nga maanda. Nga yeneyo ndila nthihi, ndi khou tama u livhuwa Mudzalatshidulo wa Khoro vhane vha khou bva, Vho Sakhi Simelane, vhudikumedzeli havho ha u shumela vhanwe Unisa. Mvelelo dza u shela mulenzhe havho dzi tou di ambela nga dzothe

Mudzalatshidulo washu muswa wa Khoro, Vho James Maboja, vhe vha vha Mudzalatshidulo wa kale wa FIECoC, vha do dzhia tshidulo vhusikukati ha namusi. Ri khou tangedza Vho Maboja na u vha tamela mashudu kha tshifhinga tshavho. Vho Maboja vha khou khwathisedzwa thikhedzo yashu.

Ndi khou tama u dovha nda livhuwa thimu yanga ya khorotshitumbe, vhe vha vha na minwaha ya u shuma nga ndila yeneyi vhe vha vha hone vhusiku na masiari u shuma zwe zwa vha zwi tshi tea u shunwa. Hoyu n̄waha a zwo ngo fambana u swika zwino musi zwi tshi ḁa khau ḁikumedzela havho kha tshumelo kha yunivesithi. Ndo pfa ndo tuṭuwedzea tshoṭhe nga mushumo wavho wavhuḁi. Vha khou kolodwa u livhuwa zwinzhi na u dzhielwa nṯha.

Ndo no livhuwa vhashumi vhashu kha u shela mulenzhe havho, na uri ndi khou ombedzela zwino na uri ndi khou humbela uri vha bvele phanda na thikhedzo yavho kha matshudeni ashu na yunivesithi iyi musi ri tshi khou sudzulutshela kha tshifhinga tshiswa na vhurangaphanda vhuswa. Ndi khuliso na vhuṭalu hanga u ḁifhelwa nga u fulufhedzea na thikhedzo ya vhashumisani avha kha buḁo ḁanga ḁa mushumo Unisa – sa Tshanda tsha Mutshantseḁara, Mufarisa Tshanda tsha Mutshantseḁara wavho, Dini wa Khorotshitumbe wavho, Dini wavho na vhoraakademi ngavho. Lwo vha lwendo lulapfu lu vhuedzaho lwa minwaha ine ya fhira furaru na uri ndi khou vha livhuwa nga maanda.

Ndi khou tama u livhuwa vhashumisani vhashu vhoṭhe kha u shela mulenzhe havho ho fambanaho Unisa. A thi kanikani uri vhashumisani

vhashu vha ḡo bvela phanḡa na thikhedzo yavho kha tshiimiswa hetshi, sa musu vho ita izwi minwaha ya 10 yo fhelaho.

Tsha u fhedzisela tshi si tsha ndeme vhashumisani, Ndi tea u livhuwa matshudeni ashu vhe vha vha na riḡe minwaha iyi ya fumi yo fhelaho kha nḡaḡo, na u thithisea na zwifhinga zwi konḡaho, fhedzi vhe vha si swike hune vha nyama. Ndi pfa ndi tshi ḡi hudza nga maanḡa nga nḡila ine matshudeni ashu vho ḡanganedza milingo ya kha lubuvhisia nga zwifhinga zwa vhukuma. Tshivhalo tshi a ḡiambela tshone tshiḡe. Hezwi zwo vha zwi songo leluwa, na u amba nga ha ndeme idzo dzine matshudeni a Unisa a ḡivhelwa dzone: U wana murahu nga u ḡavhanya, uri zwi itee na ḡhuḡhuwedzo. Kha zwi vhe ngauralo lwa tshifhinga tshilapfu!

Ndi vhona u nga ri khou tea u ḡi vhandela zwandḡa! Ndi a livhuwa

MAGUMO

Musi ndi tshi vala vhashumisani, nga nḡdani ha tshivhalo tshi sa humbulelei na khaedu dzi konḡaho, Unisa yo lingedza u khwaḡhisedza uri i bevele phanḡa na kushumele kwayo, na musu hu na khaedu ndi ri, yo shuma zwavhuḡi nga maanḡa. Tshi hulwanesa, kushumele kwashu kwa akademi kwo bvela phanḡa na u fusha nga fhasi ha nyimele dza khaedu

khulwane nga maanda ndaulo yashu ya zwa masheleni na vhalavhelesi vho khwaṭhisedza uri Unisa i dzule i tshi khou shuma. Heyi yo vha khaedu khulwanesa, ndivhuwo dzi fanela u ya kha vhashumisani vhashu kha zwa Masheleni u langula tshiimiswa zwavhuḽi.

Vhashumisani, hoyu wo vha ṅwaha mulapfu, u konḽaho na uri ndi a zwi ḽivha uri ndi khou amba nga fhasi ha Khoru na ndangulo ya khorotshitumbe musu ndi tshi livhuwa muṅwe na muṅwe wavho kha u shela mulenzhe havho kha yunivesithi. Kha ri bvele phanda na kushumele hoku nga 2021! Zwi dzula zwi kha ṅḽe u vha tamela mashudu na vhafunwa vhavho kha khalaṅwaha ya madakalo na tshifhinga tsha u awela tsho fhaṭutshedzwaho.

Ndi a livhuwa.